

TEORETIČNA IN PRAKTIČNA VPRAŠANJA POSTPENALNE POMOČI
THEORETICAL AND PRACTICAL QUESTIONS OF AFTER-RELEASE HELP

FRANC BRINC

Povzetek

Poleg materialne pomoči potrebuje odpuščeni obsojenec tudi psihološko pomoč, ni pa jasno, koliko in kakšno pomoč naj nudi obsojencu kazenski zavod in koliko službe in organi zunaj zavoda. Ustrezno pomoč je mogoče nuditi samo, če vemo, zakaj je nekdo storil prejšnje kaznivo dejanje, v kateri smeri se je spremenil med prestajanjem kazni in kaj mu lahko prepreči ponovitev kaznivega dejanja. Odprto je vprašanje merjenja učinkovitosti postpenalne pomoči, saj samo preprečevanje nadaljnje kriminalitete ni in ne more biti osnovni namen kaznovanja, prestajanja kazni in postpenalne pomoči.

Summary

Released prisoner needs material help as well as psychological one, but it is not clear, what kind of help and how much help should be provided by the penal institution itself in comparison to social services outside the institution. Proper help could be provided only in case we would know, why the criminal act has been committed, in what way the prisoner has changed since then and what could prevent him from repeating the act. The question of measurement of effectiveness of after-release help is not settled, since prevention of further criminal activity is not and shouldn't be the basic aim of punishment, correction and after-release help.

1. Problemi obsojenca po odpustu s prestajanja kazni zapora

Dan odpusta je za obsojenca dan veselja. Bivši zapornik, katerega svet se je še zjutraj končal pred ograjo zapora, si že prvi dan po odpustu lahko po mili volji privoščiči vse, kar

si je morda dolga leta Zelel v zaporu. Storjeno kaznivo dejanje se mu zdi že zelo daleč. Z minevanjem časa po odpustu pa postaja vedno bolj oddaljeno tudi prestajanje kazni in misel na zapor je le še neprijeten spomin na preteklost.

Odpuščeni obsojenec mora začeti novo življenje pogosto iz nič. Je sicer prost, toda pogosto brez materialnih sredstev, brez bivališča, zaposlitve in prijateljev. Tudi če ima denar, je zelo verjetno, da bo ta denar iz veselja nad prostostjo nekoristno zapravil. Pogosto mu zmanjka denarja že za novo obleko, o kateri je toliko sanjal v zaporu, in tako še naprej nosi staro obleko, ki ga je dolga leta čakala v zaporskem skladišču. Če nima denarja, si ne more privoščiti ustrezne prehrane in nastanitve. Dokler nima denarja, se ne upa vrniti v prejšnji kraj, kjer ga ljudje poznajo, zato raje začasno živi nekje, pogosto od miloščine prijateljev, ki jih je spoznal v zaporu.

Po odpustu mora odpuščeni obsojenec prevzeti vse osnovne socialne vloge, ki ji je opravljal pred nastopom kazni in prevzeti mora še nove socialne vloge, ki so posledica prestajanja kazni. Vse socialne vloge mora opravljati bolj učinkovito, kot jih je opravljal prej, kajti njegovo vedenje je bolj nadzorovano kot vedenje drugih ljudi, in standardi, ki jih mora izpolniti, da bi bil ugodno sprejet v okolju, so dosti višji, kot se zahtevajo od ostalih ljudi, ki niso bili prestopniki. Odpuščeni obsojenec mora razmeroma skladno opravljati vse socialne vloge, kajti če odpove na enem pomembnem področju (v družini ali na delovnem mestu), se poruši ravnotežje med vsemi vlogami.

Odpust obsojenca je pomemben dogodek za družbo, obsojenca, njegovo družino ter kazenski zavod, v katerem je prestajal kazen. Dokler je bilo kazensko pravo usmerjeno pretežno kaznovalno in zastraševalno, ni bilo posebnih težav ob odpustu obsojencev s prestajanjem kazni. Ko pa se začne uveljavljati prevzgojni namen kazni zapora, se pojavijo težave v pripravi obsojenca na dopust. Za doseganje prevzgojnega namena kazni je treba spreminjati režim prestaja-

nja kazni in ga prilagajati tako, da bo obsojenec odšel s presajanja kazni boljši, kot je prišel v zapor. Kakšen je bil ob prihodu v kazenski zavod, bolj ali manj vemo; kakšen odhaja iz zavoda po prestani kazni, in koliko je poboljšán, pa ne vemo. Ugotavljanje obsojenčeve osebnosti pred odpustom iz zavoda tudi ne bi nič koristilo, ker vseh novih okoliščin, ki čakajo odpuščenega obsojenca po odpustu na prostost, nikoli ni mogoče predvideti. Ni mogoče vedeti, kako bosta obsojenca sprejela njegova družina in novo delovno okolje; ni znano, kaj sam obsojenec misli o sebi in o družbenih pravilih; kakšen je njegov odnos do storjenega kaznivega dejanja, do kazni in do izvrševanja kazni. Zudi ni mogoče ugotoviti, kaj je obsojenec doživljal med prestajanjem kazni. Tudi če bi zapisovali njegove odzive na prestajanje kazni ves čas bivanja v kazenskem zavodu, ne bi vedeli, koliko se je pretvarjal, kaj je skrival in kakšna so njegova resnična stališča do pomembnih vprašanj, ki v odločilni meri vplivajo na življenjski stil človeka na prostosti. Znano je le, da zapor vedno zapusti določeno znamenje na odpuščenem obsojencu (Johnson, 1964, s. 597).

Ne glede na humanost v ravnanju z obsojenci je kazenski zavod še vedno nenaravno okolje za človeka, ker ga preveč omejuje na področjih, ki so pomembna za razvoj in ohranitev človekove osebnosti, dostojanstva ter telesnega in duševnega zdravja. Zato ustvarja zapor številne probleme za obsojenca v trenutku odpusta. To pa nalaga skupnosti številne naloge glede pomoči odpuščenim obsojencem, zlasti v času prehoda iz zapora na prostost in ponovnega prevzemanja različnih socialnih vlog.

Ko je obsojenec odpuščen s prestajanja kazni, se pričakuje, da bo živel pošteno in koristno življenje. Proces vračanja obsojenca v družbo od odpusta do njegovega popolnega vživetja v okolje lahko razumemo kot vrsto človeških izkušenj pri "zavzemanju položaja". Ljudje v življenju pogosto spreminjajo svoj položaj in socialne vloge. Vsaka sprememba socialne vloge pa zahteva tudi spremembo istovet-

nosti in prilagajanje novi socialni vlogi. Običajno je le malo časa za tako prilagajanje, zato je prilagajanje novi socialni vlogi povezano s številnimi težavami. Spreminjanje socialne vloge je spremljano z napakami, kar lahko zmanjša samozaupanje človeka, povzroči malodušje in občutek nesposobnosti.

Očitno je danes lahko človeka obsoditi in oddati v zapor. Postavlja pa se vprašanje, kaj bo z njim po prestani kazni. Sodišče bi moralo ob sojenju razmišljati, da bo morda obsojenec po prestani zaporni kazni ostal dolga leta nezaposlen, ker ne bo mogel najti nove zaposlitve. Od tod vprašanje, koga obsoditi na kazen zapora in kako dolga naj bo ta kazen. Ta vprašanja kriminalne politike so še zlasti pomembna v času ekonomske krize, ko je težko najti zaposlitev tudi za druge ljudi, kaj šele za odpuščene obsojence. Kazen zapora pogosto napravi iz obsojencev trajno nesposobne ljudi za življenje v normalnih življenjskih okoliščinah. Zlasti dolgotrajna kazen poruši vse človekove mostove za vrnitev v družbo. Obsojenčeva povezava z družino med prestajanjem kazni je pomembna, ni pa sama po sebi porok, da se bo odpuščeni obsojenec lahko dejavno vključil v širšo družbo. Družinske, zakonske in roditeljske socialne vloge so le del človekovih socialnih vlog. Čeprav so te vloge tesno povezane z delovnimi in družbenimi vlogami človeka, same po sebi še ne zadostujejo za človekovo celovito življenje.

Ko se obsojenec vrne iz zapora, misli, da bo ponovno enakopraven z drugimi, ki niso bili na prestajanju zaporne kazni. Toda kmalu ugotovi, da je začasna prekinitev stikov z okoljem med prestajanjem kazni postala trajna izločitev iz družbe in da ga bo obsodba vedno spremljala. Veselje zaradi prostosti traja običajno le toliko časa, da se odpuščeni obsojenec strezni od prevelikega veselja, da je prost in da mu nihče ne ukazuje. Pogosto nima nikogar, ki bi mu pomagal prebroditi prve največje težave pri vključevanju v družino ali v okolje, v katerem živi in dela. Čuti se osamljen in izločen še bolj kot v zaporu. V teh trenutkih se odpuščeni

obsojenec odloča za pošteno ali prestopniško pot. Če mu nihče ne nudi opore, se prej ali slej vrne na pot kriminalitete. Psihološki mehanizmi človeka so povezani s podobo, ki jo ima človek o sebi. Ta podoba pa je v veliki meri odvisna od tega, kaj o človeku misli okolje. Kolikor ugodnejše je mišljenje okolja, večja sta samospoštovanje in občutek varnosti človeka.

V pripravah na odpust je treba aktivirati obsojenca, družino in okolje, da se po odpustu zagotovi usklajeno reševanje problemov obsojenca. Največja težava je pripraviti družbo, da bo sprejela odpuščene obsojence kot enakopravne člane družbe. Prevladuje stališče, da "niti najboljši tretman v zavodu ne more sam po sebi imeti trajnega pozitivnega učinka na odpuščenega obsojenca, če družba ni pripravljena sprejeti prestopnika in mu pomagati" (Inkeri, 1974, s. 37).

Zapor danes stori, kar more v pripravah obsojenca za življenje po odpustu, ostalo pa je odvisno od družbe in njenih izkušenj z odpuščenimi obsojenci. Čeprav so ljudje vedno z odporom sprejemali bivše obsojence in zapornike zaradi lastnih neugodnih izkušenj z njimi iz časa pred nastopom kazni ali po prestani kazni, danes k tej neugodni sliki o odpuščenih obsojencih prispevajo svoj delež tudi sredstva javnega obveščanja, ki opisujejo pretežno le negativne in neuspešne primere povratnikov, le redkokdaj pa opisujejo "poboljšane" prestopnike. Deloma je to razumljivo, ker se "poboljšani" prestopniki ne želijo ponovno izpostavljati pred ljudmi in tudi sicer bi bilo nemoralno ljudi hvaliti samo zato, ker so poštene, ker ne kradejo in spoštujejo družbene norme. Od duševno zdravega človeka se normalno pričakuje, da v pomembnejši meri ne krši družbenih norm in da v svoje zadovoljstvo in v zadovoljstvo okolja opravlja svoje osebne, družinske, delovne, zakonske in družbene vloge, ki so mu določene, odrejene, vsiljene ali pa jih je prostovoljno sprejel. Od človeka se pričakuje, da je odgovoren za svoje vedenje in da ga tako oblikuje in usmerja, da pri doseganju svojih interesov in koristi ne posega v

interese in koristi članov družine ali drugih oseb. Dejstvo je, da obsojenec sam nikoli ne pozabi kaznivega dejanja in stigme bivšega obsojenca in zapornika, še manj pa je to pripravljena storiti družba. Stigma ostane na bivšem obsojencu praktično vse življenje. Še po njegovi smrti ljudje govorijo o njem kot o bivšem obsojencu, zaporniku, roparju ali morilcu.

Povratak v skupnost po prestani kazni je težak proces za čustveno uravnovešene osebnosti, ki jih sprejemajo družina in okolje, izredno težak pa je za tiste, ki so čustveno manj uravnovešeni, brez urejene družine in brez opore v okolju. Opora družine je odpuščenemu obsojencu potrebna, ni pa zadostna, saj se človek nujno giblje tudi izven družine in tam se šele sreča s pravo resničnostjo. Družina se lahko tudi pretvarja v odnosu do odpuščenega obsojenca, okolje se pa ne more trajno pretvarjati in odpuščeni obsojenec prej ali slej začuti, kakšen je resničen odnos okolja do njega. Včasih gre za drobne in na videz nepomembne dogodke, iz katerih odpuščeni obsojenec potem spleta celovito podobo o sebi, podobno kot iz majhnih kamenčkov lahko oblikujemo velik mozaik.²

Družina se je mogoče skrbno pripravljala na sprejem odpuščenega obsojenca in imela je visoka pričakovanja glede njegovega vedenja in prihodnosti v družini in okolju. Prav kmalu pa družina spozna, da je njihov član postal v nekaterih ozirih "čuden", da se pogosto napačno odziva na dogodke doma in v okolju in da si mnoge stvari razlaga tako kot ustreza njegovi stigmatizirani osebnosti in spremenjeni samopodobi. Kolikor večji občutek odgovornosti ima obsojenec, toliko težje pozabi, kaj je s kaznivim dejanjem in prestajanjem kazni storil družini in drugim ljudem. Takšen nenehen duševni pritisk pa vsaj občasno sproža nenadzorovane čustvene odzive, izbruhe prikrite napadalnosti do sebe in do drugih ljudi, pogosto do tistih, ki niso nič krivi. Odpuščeni obsojenec se zaveda dejstva, da ničesar, kar se je zgodilo, ne more za vselej popraviti. To pa ustvarja v človeku

napetosti, podobno kot človeka "peče vest", če je komu, ki ga ima sicer rad, storil kakšno nepopravljivo krivico.

Daljša zaporna kazen v veliki meri zmanjša človekove zmožnosti za reševanje vsakodnevnih življenjskih problemov po odpustu. Med bivanjem v zaporu se je človek prilagodil na zaporniško življenje "iz rok v usta", ko mu ni bilo treba nič skrbeti za hrano, nastanitev in obleko. Obsojenec razvije v zavodu nove navade, ki so neprimerne za življenje na prostosti. Prizonizacija povzroči nesposobnost za reševanje tudi enostavnih problemov, saj jih v zaporu sploh ni bilo (Corden, 1978, s. 61).

Številni obsojenci so odpuščeni s prestajanja kazni brez ciljev in z istimi problemi, ki so povzročili njihov prihod v zapor. Večina obsojencev je ob odpustu s prestajanja kazni enako revna, kot je bila revna ob prihodu v zapor. Zapor še poveča prejšnje težave obsojencev in ustvarja nove probleme po odpustu. Tako so v Veliki Britaniji prvo leto po odpustu s prestajanja kazni obsojencev skušali zvedeti, kakšne probleme so imeli po odpustu. Ugotovili so, da obstoja pri obsojencih posebna "preddopustniška depresija", kot prehodni odziv na pričakovane težave ob odpustu. Preddopustniška depresija se najpogosteje kaže v stanju nezaupanja, potlačенosti, čustvene ambivalentnosti, v občutku nesreče in brezupa, kajti z odpustom se spremeni vse življenje obsojenca, način govora in mišljenja, način prehrane, rekreacije, razporejanje časa, odnosi z okoljem, način trošenja denarja, način prevoza. Odpust pomeni za obsojenca utesnjenost, povzroča mu zadrege, razburjenje, depresijo. Odpust pomeni za obsojenca "dramatično življenjsko spremembo" (Elkland-Olson, 1983, s. 254).

V zaporu je tekló vse življenje po pravilih in ukazih, na prostosti pa je človek samostojen. Odpuščeni zapornik se ne zna odločati, sprejema napačne ali prepozne odločitve. Ljudje na prostosti imajo vedno določene cilje, nekam hitijo in vedo, kaj jih žene, nekaj delajo, nekdo jih pričakuje ali sami nekoga pričakujejo. Obsojenec pa je v zaporu živel

dolga leta brez ciljev, sam ni nič prispeval k Življenju v zaporu, bil je le del Življenja drugih. Posledice takega Življenja se po odpustu kažejo v nezaupanju in negotovosti. Šteje se, da odpuščen obsojenec neke vrste okrevanec in da je potrebno določeno obdobje, da se zopet zave resničnosti in se usposobi za Življenje. Okolje lahko obsojenca spodbuja pri vključevanju v Življenje. Toda težava je v tem, da je odpuščen obsojenec pogosto neučinkovit na vseh področjih. Daljše Življenje v zaporu prispeva k temu, da človek dokončno izgubi voljo, domišljijo, razsodnost in vsako čustvenost (Saintes, 1970, s. 12). Obsojenec je med prestajanjem kazni sprejel nove vrednote, navade in razvade, ki so prilagojene zaporu, zato je sedaj nesposoben za izpolnjevanje normalnih socialnih vlog. Vedenje obsojenca mora po odpustu ustrezati novim pričakovanjem okolja. Vedenje iz zapora mu nič ne koristi po odpustu, celo škoduje mu. Mnogi ne zmorejo ustvarjati novih socialnih interakcij z okoljem, ker so moteni, ker je zmanjšana njihova prilagodljivost in povečana nestabilnost stališč in vedenja, poleg tega pa je njihova agresivnost sedaj bolj izražena kot pred zaporem (Szarov, 1976, s. 229).³

Družba pričakuje od odpuščenega obsojenca, da je toliko "prevzgojen", da bo znal reševati svoje probleme z razumevanjem in potrpežljivostjo. Bistvo problema postpenalne pomoči je vprašanje, kaj obsojenec pričakuje od družbe. Obsojenec ne more nič zahtevati od družbe in nič več mu ne pripada kot ostalim občanom, ki niso bili kaznovani. Odpuščenega obsojenca čaka na prostosti stigma obsojenca in zapornika, zato pa ga je treba že med prestajanjem kazni sistematično pripravljati na bodoče žigosanje in na posledice stigmatizacije za njega in za družino. Čeprav ni mogoče popolnoma odpraviti stigme odpuščenega obsojenca, pa izkušnje kažejo, da je mogoče z nudenjem pomoči olajšati prehod obsojenca iz zapora v Življenje na prostosti. Človeku, ki dela manjše napake ob prehodu v nov status, je treba pomagati, ga vzpodbujati, mu svetovati, odpravljati napake in spodrsaljaje. Pre-

hod v novo vlogo je tem lažji, čim bolj jasne so predstave človeka o zahtevah nove vloge in čim bolj si človek želi novo vlogo, pa tudi lastna dejavnost pri sprejemanju vloge je pomembna. Pomembna je odgovornost človeka do sebe in do okolja, v katerem opravlja novo sprejete socialne vloge.

2. Vsebina postpenalne pomoči

V zvezi s postpenalno pomočjo so pomembna naslednja vprašanja:

1. Koliko pomoči potrebuje odpuščeni obsojenec? Potrebna pomoč ni odvisna od dolžine prestane kazni. Podobne potrebe imata obsojenec, ki je prestal 3 mesece ali tisti, ki je prestal več let kazni zapora. Oba sta trpela zaradi ločitve od družine in družbene skupnosti. Oba imata stigmo bivšega obsojenca. Dokler ne znamo ugotoviti, kakšne težave bo imel odpuščeni obsojenec po odpustu, je najbolje držati se pravila, da bo vsak odpuščeni obsojenec imel določene težave po odpustu, vse dokler ni dokazano nasprotno.

2. Komu pomagati: ali vsem odpuščenim obsojencem ali pa le nekaterim in kakšen naj bo kriterij za nudenje postpenalne pomoči. Velja načelo: čim večje je tveganje za povratek, več pomoči potrebuje obsojenec. Pri tem se šteje, da za prvo kaznivo dejanje človeka ne more biti odgovorno pravosodje in služba za izvrševanje kazenskih sankcij. Toda, če je med odpuščenimi obsojenci veliko povratnikov, se lahko razmišljamo o odgovornosti pravosodja.⁴

3. Kdaj se začne postpenalna pomoč? Misli se, da je treba s pripravami za postpenalno pomoč pričeti že ob nastopu kazni.

4. Kako dolgo naj traja postpenalna pomoč? Traja naj, dokler se odpuščeni obsojenec ne vključi v družbo. Vprašanje pa je, kaj v primeru, če se obsojenec sploh ne vključi v družbo, kaj če tudi pred nastopom kazni ni bil vključen v družbo in si sedaj prizadevamo v okviru postpenalne pomoči za nekaj, kar sploh ni uresničljivo. Ne vemo, kaj odloča o tem, ali se bo obsojenec vključil v družbo po odpustu ali pa

se bo vrnil v zapor. V prvem obdobju po odpustu doživlja odpuščeni obsojenec pogoste krize, zato je zanj pomemben zaupen in osebni odnos z osebami na prostosti.

5. Kako ustvariti povezavo med obravnavanjem obsojenca v zavodu in obravnavanjem po odpustu? Pomembno je usklajevanje ciljev dela z obsojencem v kazenskem zavodu in njegova priprava na postpenalno pomoč.

6. Kako obsojenca sploh pripraviti, da prične sodelovati z izvajalci postpenalne pomoči? Pri tem je odločilno vprašanje, ali mora sodelovati ali pa naj bo sprejem postpenalne pomoči prostovoljna odločitev obsojenca. Kako naj doseže sodelovanje z obsojencem "prisilno" določeni svetovalci, saj obsojenca ne zadenejo nobene posledice, če noče z njim sodelovati. Vprašanje je, koliko obsojenci sploh vedo o postpenalni pomoči, kdo jim daje obvestila o postpenalni pomoči in kakšna so ta obvestila.⁵

7. Kako doseči soglasje obsojenca glede vrste in oblike postpenalne pomoči? Brez tega soglasja postpenalna pomoč ne more biti uspešna. Najbolje bi bilo doseči skladnost med prizadevanji postpenalne pomoči in nameni, željami in pričakovanji samega obsojenca.

8. Koliko nadzora nad obsojenci naj vsebuje postpenalna pomoč? To je eno od osnovnih vprašanj v zvezi s postpenalno pomočjo. Ali naj bo v tej dejavnosti več "pomoči" ali več nadzora in kako sploh dajati pomoč, ne da bi se hkrati odpravljala nadzor.⁶ Pri tem pa je odločilno, kako sam obsojenec doživlja postpenalno pomoč in dejavnosti, ki so povezane z nudenjem pomoči. Vsaka "pomoč" spravlja človeka v odvisnost in ponižanje, zato mora biti tisti, ki prosi pomoči, že toliko osebno prizadet, da mu je vseeno, kaj drugi mislijo o njem. Prejemanje pomoči zmanjšuje človekovo samospoštovanje. Zato je treba razumeti odpuščene obsojence, ki enkrat ali dvakrat se pridejo na center za socialno delo po pomoč, potem pa jih ni več. Raje se "osamosvojijo", kakor vedo in znajo, kakor da bi bili trajno odvisni od socialne pomoči.⁷

3. Pomen postpenalne pomoči za zmanjšanje povratništva

O vplivu postpenalne pomoči na zmanjšanje povratništva je zelo malo ugotovitev. Večinoma se domneva, da bi morala postpenalna pomoč vplivati na zmanjšanje povratništva. Toda pravega vpliva ne poznamo. Sicer pa je merjenje tega vpliva ne le težko, temveč nemogoče, vse dokler ne poznamo natančnih vzrokov za kriminaliteto in za povratništvo, dokler ne poznamo pravih razlogov za izrekanje kazni zapora, dokler ne poznamo prave vsebine tretmana v kazenskem zavodu in namenov izvrševanja kazni zapora in dokler ne znamo meriti učinka kaznovanja, izvrševanja kazni zapora in tretmana. Dokler ne vemo, kako in zakaj naj bi vplivali na prestopnika, dokler ne vemo, kaj naj bi med prestajanjem kazni spremenili pri prestopniku in kakšen naj bi bil po prestani kazni in kako meriti spremembe glede na učinek izvajanega in ne le zamišljenega tretmana, so vsi poskusi ocenjevanja vpliva postpenalne pomoči na povratništvo otežkočeni, če ne onemogočeni. Vprašanje pa je tudi, ali je namen kaznovanja in izvrševanja kazni zapora res le preprečevanje povratništva. Koliko časa naj odpuščeni obsojenec ne bi bil povratnik po odpustu na prostost, ali naj bo ta čas kaj odvisen od dolžine prestane kazni, od tretmana in postpenalne pomoči. Ali sploh znamo meriti vse oblike potrebne in nudene postpenalne pomoči? Kaj naj bo kriterij za merjenje uspeha postpenalne pomoči, "pomoč", kakor jo opazujejo tisti, ki nudijo pomoč (npr. denarna pomoč v znesku 500.000 din je lahko z vidika socialnega skrbstva že "velika pomoč") ali pa naj bo upoštevan izključno subjektivni kriterij samega obsojenca (zanj 500.000 din denarne pomoči zelo malo pomeni, če je brez vseh sredstev za preživljanje)?

V teoriji se poudarja, da je "uspeh" prestajanja kazni in postpenalne pomoči v odločilni meri odvisen od tako imenovanih pozaporskih pričakovanj samega obsojenca. Praviloma nihče ne more pomagati obsojencu v življenju, če nima ciljev, ki bi ga odvrčali od kriminalitete in če nima predstave, kaj bi mu v življenju poleg kriminalitete še lahko

prinašalo "dobiček" (po ekonomski teoriji kriminalitete). Seveda se ob tem razmišljanju nenehno vpletajo vprašanja, kaj je bilo sploh odločilno v prejšnjem življenju obsojenca, da je storil prvo ali katerokoli naslednje kaznivo dejanje in zakaj je po prvi prestani kazni (ali kakšni drugi sankciji) sploh še ponavljal kazniva dejanja. Vprašanje je, ali so bile za kriminaliteto bolj odločilne osebne psihološke ali stvarne družbene okoliščine. Če ne vemo za vzroke kaznivih dejanj, ne moremo vedeti niti, kakšen tretman obsojenci potrebujejo in kako naj se tretman izvaja, zato ni mogoče vedeti tudi, kakšna postpenalna pomoč bi jim koristila in kako naj se ocenjuje uspeh prestajanja kazni in postpenalne pomoči. Vprašanje je tudi, ali je komu sploh do tega, da bi spoznal človekova pozaporska pričakovanja, naj si bo to že v času sojenja in izbire kazenske sankcije, med prestajanjem kazni ali šele v času nudenja postpenalne pomoči in preverjanja uspeha postpenalne pomoči. Na obsojenčeva pozaporska pričakovanja vplivajo "pred-zaporski", "zaporski" in "po-zaporski" dejavniki. Kateri so odločilni za nadaljnje življenje odpuščenega obsojenca, ne vemo. Vse, kar človek v življenju stori ali česar ne stori, je del določene socialne vloge, zato je tudi kriminaliteta kot enkratna ali trajnejša dejavnost le določena socialna vloga, ki ima svoje zakonitosti za nastanek, trajanje in prenehanje. Zdi se, kakor da vsi poskusi kaznovalnega in rehabilitacijskega tretmanskega vplivanja na prestopnikovo vedenje niso dali zadovoljivih rezultatov, če s tem mislimo na spreminjanje prestopnikovega vedenja. Od tod danes tudi usmeritev na opuščanje namenov za spreminjanje obsojenčeve osebnosti in večje osredotočenje na podpiranje obsojenčevih uresničljivih in družbeno sprejemljivih ciljev. Zato je ob postpenalni pomoči vedno odločilno vprašanje obsojenčevih želja in sposobnosti za prevzemanje ustreznih socialnih vlog. Očitno je, da na "nekriminalnem" področju niso vsi ljudje enako sposobni za prevzemanje in igranje vseh razpoložljivih socialnih vlog, zato se opravlja nenehen izbor

(selekcija), kdo bo opravljal kakšno vlogo. In če po drugi strani mnogi ljudje "ljubijo" svojo poklicno ali delovno socialno vlogo, ni razloga, da ne bi ljudje "ljubili" tudi svoje kriminalne (poklicne) vloge, ki jim prinaša vse, kar pričakujejo od življenja. Pomembna je tudi večja ali manjša prostost pri izbiri socialne vloge, saj je razumljivo, da si mnogi ljudje niso prostovoljno izbrali svojih "ne-kriminalnih" socialnih vlog, zato si ne morejo ljudje prostovoljno izbirati niti svojih "kriminalnih" socialnih vlog. Očitno je, da življenje ne more ponujati hkrati dvojne zakonitosti, ene za ne-kriminalne in druge za kriminalne socialne vloge.

V kolikor sprejmemo domnevo, da nihče ne gre iz zapora tak, kot je šel vanj, potem je tudi razumljivo, da še tako dobra priprava obsojenca na odpust in še tako dobra postpenalna pomoč ne moreta vedno doseči zaželenih namenov, če te namene osredotočimo npr. samo na preprečevanje povratništva. Čeprav sprejmemo domnevo, da je za uspeh prestajanja kazni in postpenalne pomoči odločilna stopnja ohranjenega samospoštovanja obsojenca, si s tako domnevo nič ne pomagamo, dokler ne vemo, kakšna je sploh bila stopnja samospoštovanja pri obsojencu pred storitvijo kaznivega dejanja, (čeprav je praviloma že sama storitev kaznivega dejanja, ki ima značaj destruktivne in negativne deviantnosti, znak znižanega samospoštovanja). Te stopnje pa nikoli ne moremo izmeriti po storjenem kaznivem dejanju, po obsodbi in po prestani kazni zapora (to bi bilo podobno, kot če bi hudo pijanega človeka spraševali, kako se je počutil, ko je bil trezen). Zato tudi težko zremo, kaj je v kazenskem zavodu takega, da znižuje obsojenčevo samospoštovanje, in kolikšno je to znižanje, ker nimamo ugotovljenega samospoštovanja obsojenca med prestajanjem kazni in po prestani kazni s čim primerjati. Trditev, da kaznovalno in nadzorstveno usmerjeni kazenski zavodi vedno znižujejo obsojenčevo samospoštovanje, ni dokazljiva. Sklicevanje, da tak zavod obsojencem jemlje ali omejuje avtonomijo, je brez pravega pomena, dokler ne vemo, s kakšno

stopnjo samospoštovanja prihaja obsojenec v kazenski zavod, kakšna stopnja samospoštovanja je zanj "normalna" in kakšna stopnja samospoštovanja je "normalna" za povprečnega človeka, ki ni storil kaznivega dejanja in ni bil na prestajanju zaporne kazni. Očitno ni mogoče pričakovati, da bi lahko kazenski zavod povečal stopnjo samospoštovanja obsojenca. Od kaznovanja tega ni mogoče pričakovati. Zato pa tudi ni mogoče pričakovati, da bi se lahko današnji "kazenski" zavodi spremenili v zavode "za pomoč". Policija, tožilstvo, sodišče in kazenski zavodi so to, kar so, zato tudi poskusi, da bi penološki delavci lahko iz kazenskih zavodov naredili kaj drugega (npr. tretmanske, terapevtske, korekcijske, prevzgojne, resocializacijske ustanove), kot je naravna vloga teh ustanov, niso dali uspeha. Morda je tako tudi najbolj prav. Kazensko pravosodje in s tem tudi izvrševanje kazenskih sankcij (skupaj s "prisilno" psihiatrijo in vsaj delno tudi s prisilnim služenjem vojaškega roka) so skoraj edina področja današnjega življenja, kjer si stojita nasproti dve veliki skupini ljudi z različnimi interesi in med skupinami praviloma ni in ne more biti konstruktivnega dialoga. Lahko bi ga seveda bilo več, kot ga je danes, ne da bi s tem ogrozili osnovne vloge različnih področij. V zaporu se kaže, da tistega, kar si želi obsojenec, ni mogoče doseči, isto velja tudi za tisto, kar si želijo delavci zavodov. Nasprotja med skupinama so tako globoka, da jih ne more spremeniti niti še tako "lepa" zakonodaja o izvrševanju kazenskih sankcij ali razglašeno nudenje postpenalne pomoči. Težava je namreč v tem, da ne vemo, kaj je v zaporu dobrega in kaj je slabega. So samo domneve o tem, ki jih praksa včasih bolj drugič manj potrjuje. To pa je le dokaz več, da morajo na tem področju obstojati določena pravila, ki jih še ne znamo pojasniti. Tako nihče ne zna pojasniti, zakaj človek po prvi prestani kazni zapora stori ponovno kaznivo dejanje. Zato je tudi razpravljanje o pomenu postpenalne pomoči za preprečevanje povratništva le ugibanje, ki se lahko kdaj tudi približa resničnosti, je pa ne more odkriti in spoznati, da

bi lahko na izsledkih oblikovali drugačno prakso na področju postpenalne pomoči.

Če velja danes prepričanje, da je "dober" samo tisti kazenski zavod, ki pri obsojencih razvija intelektualni napredek (sposobnost mišljenja in predvidevanja, večjo gibljivost v izbiri motivov in poti za njihovo zadovoljevanje in v zniževanju frustracij) in jim omogoča njihov emocionalni razvoj, si s tem še nič ne pomagamo, dokler ne znamo, ne moremo ali nočemo oblikovati kazenskih zavodov tako, da bi obsojencem to res omogočali. Od same teorije, pa naj bo še tako sodobna, obsojenci nimajo koristi, dokler ta teorija vsaj delno ne postane tudi praksa na področju izvrševanja kazni zapora. Obsojencem sodobna penološka teorija lahko v določenih okoliščinah celo škoduje. Danes ni še nobenega vzorca, kakšen naj bi bil zapor, da bi obsojencem zagotovil intelektualni napredek in emocionalni razvoj.

Če opazujemo postpenalno pomoč kot del prizadevanj v korist obsojenca, potem je odprto vprašanje, kaj na tem področju lahko stori sam kazenski zavod, v katerem obsojenec prestaja kazen zapora, in to še med prestajanjem kazni, in zakaj je sploh potrebna postpenalna pomoč. Ali je v postpenalni pomoči kaj takega, česar ne bi bilo mogoče urediti že med prestajanjem kazni; to še zlasti velja za obsojence, ki prestanejo vso odmerjeno kazen in je dolga leta naprej znan datum odpusta. Zdi se, kakor da ni daleč od resnice trditev, da je potrebno tem manj posebne postpenalne pomoči, čim boljši je kazenski zavod, in obratno: večja potreba po postpenalni pomoči kaže na pomanjkljivo delo kazenskega zavoda. Dokler so bili v zgodovini kazenski zavodi pretežno ali izključno kaznovalne ustanove, je bilo še smotrno govoriti o postpenalni pomoči kot posebni dejavnosti. Ko pa naj bi (če mislimo na slovenske kazenske zavode) kazenski zavodi postali tretmanske in v pomoč usmerjene ustanove, je seveda brez pomena govoriti še naprej o postpenalni pomoči kot posebni dejavnosti. Vse tisto, kar naj bi se opravilo v okviru današnje postpenalne pomoči izven kazenskih zavodov in po

prestani kazni, bi bilo mogoče opraviti že med "tretmanom" v zavodu. Če bi se odločili, da je priprava obsojenca na redno zaposlitev po prestani kazni samo odgovornost delavcev kazenskega zavoda (in v tem okviru tudi samega obsojenca)⁸, bi bilo vedno mogoče ugotoviti, za koliko obsojencev kazenski zavod ni opravil te svoje naloge. Če pa so danes za to nalogo "odgovorni" številni izvenzavodski organi in službe, nikoli ni mogoče ugotoviti, kdo na tem področju ni opravil svojega dela. Tu le omenjamo problem, ali je odpuščenega obsojenca sploh mogoče zaposliti, če na dan njegovega odpusta ni na razpolago prostih delovnih mest. "Ponujanje" in "iskanje" zaposlitve za odpuščenega obsojenca je seveda le igra, če ni na razpolago delovnih mest. Zato ni v preverjanju uspeha postpenalne pomoči nikoli mogoče presoditi, koliko obsojencev "ni hotelo" in koliko obsojencev "ni moglo" dobiti zaposlitve. Danes se zdi, da je organizacija postpenalne pomoči izven kazenskih zavodov sama prispevala k temu, da so se zmanjšala prizadevanja kazenskih zavodov za postpenalno pomoč. Namesto, da bi kazenski zavodi ob vpeljevanju tretmanske usmeritve povečali svoja prizadevanja za pripravo obsojenca na življenje po odpustu, se jih za to nalogo vedno bolj razbremenjuje, in sicer toliko bolj kolikor bolj se zahteva posebna izvenzavodska dejavnost zaradi nudenja postpenalne pomoči. Zato je treba tudi slovenski zakon o izvrševanju kazenskih sankcij in pravilnik o izvrševanju kazni zapora oceniti kot neustrezna v tistem delu, kjer skrb za postpenalno pomoč prenašata na izvenzavodske organizacije. Tako lahko kazenski zavodi še naprej ostajajo kaznovalno in nadzorstveno usmerjeni, družbene službe izven zavodov (in vsa družba glede na razglašeno načelo o podružbljanju izvrševanja kazni zapora v SR Sloveniji) pa naj potem odpuščene obsojence rehabilitirajo (postavljanje svetovalcev na predlog zavoda ali na lastno pobudo) in jim pomagajo pri reševanju njihovih problemov, ki so le posledica prestajanja kazni in načina prestajanja kazni zapora.

V zvezi s postpenalno pomočjo ostaja množica nerešenih.

vprašanj, če to dejavnost opazujemo z vidika izvrševanja kratkih, daljših ali dolgih kazni zapora. Tako je Gazvoda spraševal obsojence, ki so bili povratniki, ali so po prestanih prejšnjih kaznih dobili družbeno pomoč: od 96 povratnikov je 26 (27 %) dobilo pomoč, in sicer 11 zaposlitev, eden nastanitev, ostali pa denarno pomoč. Iz tega je Gazvoda sklepal, da je to posledica "dejstva, da se socialna služba ne zanaša posebej za obsojence po prestani kratki kazni zapora" (Gazvoda, 1980, s. 27). Ob tem je vprašanje, katera domneva je sploh pravilna. Ali domneva, da bi se socialna služba "morala" zanimati za vsakega obsojenca, ki prestane kratko kazen, ali druga domneva, da to ni dolžnost socialne službe, vse dokler obsojenec sam ne spozna, da potrebuje postpenalno pomoč. Katera domneva je pravilna, ni mogoče oceniti vse do tedaj, dokler ne vemo, kaj je bi namen prestajanja kratke kazni zapora, kakšen tretman je užival obsojenec med prestajanjem kazni in katera oblika postpenalne pomoči je sposobna odpuščenemu obsojencu preprečiti povratništvo. Tudi sicer ne vemo, ali je ugotovljena nudena postpenalna pomoč 26 odpuščenim obsojencem preprečila njihovo povratništvo kaj bolj kot nenudena pomoč vsem ostalim 70 odpuščenim obsojencem.

V KPD Požarevac so pred leti napravili poskus, s katerim so ugotavljali, kakšna so stališča obsojencev do postpenalne pomoči. Za poskusno skupino obsojencev je bilo 6 mesecev pred odpustom vpeljana skupinsko svetovanje enkrat tedensko (skupaj je bilo 24 sestankov, ki so povprečno trajali po 70 minut). Na sestankih so se obravnavala tudi vprašanja, povezana s postpenalno pomočjo. Pred začetkom poskusa so merili stališča vseh obsojencev do postpenalne pomoči. Stališča so bila "absolutno negativna". V poskusni skupini je ostalo tako stališče tudi po koncu poskusa, torej po vseh 24 skupinskih sestankih. Pri kontrolni skupini, ki ni bila deležna takega načrtnega skupinskega svetovanja, pa je bilo stališče do postpenalne pomoči enako negativno v začetku in na koncu merjenja. Iz tega so sklepali, da skupinsko sveto-

va, je ne vpliva na spreminjanje stališč obsojencev do postpenalne pomoči (Mitić, 1975, s. 52).

Leta 1973 je bil v državi Kolorado (ZDA) ustanovljen v mestu Denver poseben odbor za koordinacijo različnih služb, ki sodelujejo v obravnavanju obsojencev med prestajanjem kazni in po odpustu na prostost. Izdelan je bil načrt za intenzivni nadzor in pomoč odpuščenim obsojencem (Intensive Probation and Parole Supervision Project), ki se je najprej izvajal eno leto, potem pa je bil podaljšan na dve leti. Vsaka krajevna služba za pomoč odpuščenim obsojencem je dobila dodatne delavce, in sice po enega supervizorja, tri svetovalce, enega vodjo službe za pomoč obsojencem in dva delavca za pomoč odpuščenim obsojencem. Že v prvem letu delovanja teh služb je bil dosežen velik uspeh, saj se je zmanjšalo povratništvo za 50%. Zlasti se je zmanjšalo povratništvo na področju premoženjskih kaznivih dejanj (vlomi, ropi, tatvine). Sklepali so, da je to posledica dejstva, da so delavci služb imeli sedaj več časa, da so se lahko bolj posvetili problemom odpuščenih obsojencev. Pomembna je bila tudi vzgoja javnosti za pomoč odpuščenim obsojencem. Prizadevali so si, da bi dosegli podporo javnosti pri izvajanju načrta, zato je bil načrt razložen v šolah, v cerkvah, v družinah, društvih, vsem so bila razdeljena obvestila o akciji in pomoči odpuščenim obsojencem. Ugotovili so, da je najbolj prispevala k zmanjšanju povratništva zanesljiva zaposlitev po odpustu (Alders, Hemingway, 1975, s. 38).

Osnovno vprašanje je, kako naj socialni delavec dela z različnimi vrstami obsojencev in kakšne naj bodo razlike v delu z obsojenci, ki so obsojeni na dolge, kratke in zelo kratke kazni, ki so obsojeni za različna kazniva dejanja, ki se razlikujejo po osebnosti, po življenjski preteklosti, po pretekli socializaciji, po kriminalni preteklosti, po poklicu, izobrazbi in po družinskih razmerah. Danes ne vemo niti tega, kaj obsojenci pričakujejo od socialnega delavca v kazenskem zavodu. Pri tem je mogoče, da imajo številni obsojenci napačne predstave o možnostih in nalogah socialnega de-

lavca, obvestila so lahko dobili od večkratnih povratnikov, ki so "Živ" dokaz, da jim socialni delavec ni mogel pomagati med prejšnjim prestajanjem kazni, da ne bi postali povratniki. Malo pomembno je, kaj misli o sebi, o svojem delu, o svojih sposobnostih in uspehih sam socialni delavec, bolj pomembno je, kaj mislijo o njem in njegovem delu obsojenci. Zato ni dovolj samo poznati namenov socialnega delavca, temveč tudi pričakovanja obsojencev. Raziskava v Veliki Britaniji je pokazala, da ima ugodno mnenje o socialnem delavcu 29% obsojencev, 46% ima nevtralno mnenje in 25% ima neugodno mnenje. Z isto raziskavo so merili učinek intenzivnega socialnega dela z obsojenci v zadnjih 6 mesecih pred odpustom iz zavoda. Od obsojencev, ki so bili v poskusni skupini z okrepljenim socialnim delom pred odpustom, je bilo po dveh letih po odpustu ponovno obsojenih 57,3%; iz kontrolne skupine, ki je uživala le "normalno" socialno delo, pa je bilo 76,0% povratnikov. Tako je poskus dokazal, da okrepljeno socialno delo z obsojenci pred odpustom zmanjšuje povratništvo. Raziskava je pokazala, da okrepljeno individualno socialno delo lahko koristi samo tistim obsojencem, ki so dovolj inteligentni in imajo dovolj razvito verbalno sposobnost ter motivacijo za sodelovanje s socialnim delavcem. Čim boljše je bil odnos obsojenca do socialnega delavca, večja je bila korespondenca obsojenca od socialnega dela. Socialno delo je imelo največ uspeha pri tistih obsojencih, ki so imeli najmanj problemov. Obsojenci so najbolj pripravljeni za sodelovanje s socialnim delavcem v začetku in na koncu prestajanja kazni (Shaw, 1974, s. 46).

Čeprav skušajo navedene raziskave dokazati vpliv postpenalne pomoči na zmanjšanje povratništva, imajo toliko pomanjkljivosti, da nas ne morejo popolnoma prepričati o tem vplivu. Še zlasti ostaja nerešeno vprašanje, koliko časa po odpustu s prestajanja kazni naj postpenalna pomoč odpuščenemu obsojencu preprečuje povratništvo. Nobena raziskava ne pove, kaj v postpenalni pomoči je obsojencem preprečilo povratništvo oziroma ali bi sploh bili povratniki, če ne bi

d. bili postpenalne pomoči. Tako ostajajo še vedno brez odgovora številna vprašanja o vplivu postpenalne pomoči na preprečevanje povratništva. Sicer pa bi bilo najprej treba določiti vse še ostale namene postpenalne pomoči in ne le preprečevanje povratništva, da bi lahko ocenjevali uspešnost ali neuspešnost postpenalne pomoči v okviru celovitega namena kaznovanja in izvrševanja kazni zapora.

OPOMBE

1. Na prvem posvetovanju združenja za penologijo SAP Vojvodine od 24. do 25.3.1977 na temo "Postpenalna pomoč obsojencem na območju SAP Vojvodine" je bil namesto postpenalne pomoči sprejet pojem "postpenalni tretman". To so utemeljili s tem, da novi pojem globlje in bolj obsežno zajema celokupno problematiko dela z obsojencem v poodpustniškem obdobju. Na posvetovanju je bilo ocenjeno, da je postpenalni tretman sestavni del celokupnega tretmana in da se uspešna resocializacija lahko doseže samo z enotnostjo vseh ukrepov. - Zaključci prvog svetovanja udruženja za penologiju SAP Vojvodine, str. 1.
2. "Prej sem imel veliko prijateljev. Med dopustom sem jih sicer srečal, vendar se jim je že na obrazu poznalo, da me najrajši sploh ne bi poznali. Človek ostane žal sam. Ko sem bil na dopustu, sem imel občutek, da vsi vedo, od kod prihajam; da na cesti, na vlaku in na avtobusu vsi ljudje vedo, da sem bil zaprt. Zdelo se mi je, da me za hrbtom opravljajo, čeprav sem bil prvič kaznovan in vem, da me vsi ne poznajo." (Izjava obsojenca, Brezovnik-Šajn, 1975).
3. "Kljub odbijajočim rešetkam je zapor za marsikaterega obsojenca pribežališče, ki mu nudi socialno varnost, medtem ko mu prostost in življenje zunaj pomenita stiske in neznanke, ki jih sam ne more in ne zna rešiti" (Ule, 1980).
4. V Veliki Britaniji so ugotovili, da je majhno tveganje za povratništvo pri prvič obsojenih, saj se jih 75% ne vrne

več v zapor. Obsojenci, ki prestajajo drugo zaporno kazen, potrebujejo največ pomoči, ker je druga kazen odločilna v življenju človeka. Obsojenec, ki prestaja prvo kazen zapora, ima še zadovoljive stike z okoljem, stigma ga sicer spremlja po odpustu, vendar imajo ljudje še vedno bolj v spominu njegovo prejšnje življenje, kaznivo dejanje jemljejo bolj kot slučaj in so mu pripravljene "odpustiti" spodrseljaj in ga spejeti kot sebi enakega (Pre-release Treatment and After-care, 1960, str. 45)

5. V Veliki Britaniji je raziskava leta 1976 ugotovila, da 20% obsojencev ni nič vedelo o postpenalni pomoči, nadaljnjih 25% pa ni vedelo natančno, kdo in kakšno pomoč jim lahko nudi. Po drugi strani pa služba za postpenalno pomoč malo ve o življenju obsojencev po odpustu. Zlasti je malo podatkov o življenju "drobnih kriminalcev", ki so večkrat obsojeni na krajše kazni. Ni znano, kakšne so njihove težave po odpustu in kaj se dogaja z njimi na prostosti. Ugotovljeno je bilo, da delavci kazenskih zavodov obljublja obsojencem pogoje, ki jih ne bo mogel nihče izpolniti po njihovem odpustu na prostost. Zato imajo obsojenci nerealna pričakovanja po odpustu. Poleg tega v zaporu ni mogoče načrtovati vseh različnih položajev v življenju obsojenca po odpustu (Corde, After Prison, str. 54).
6. Tako je zakon Hrvatske leta 1916 odpravil "redarstveni nadzor" nad pogojno odpuščenimi obsojenci, "jer je zlo djelovao na kažnjenika, koji je došao svojoj kući. Nisu rijetki slučajevi, da je čovjek, koji je izišao iz kaznionice i odlučio da živi ubuduće poštenim životom, da čestitim radom zasluži svoj kruh i našao ga. Zatajio je naime, da je došao iz kaznionice, jerbo onaj, za kojim se jedamput zatvore vrata kaznionice, taj će teško naći čestite zarade u poštenom društvu, jer ga svaki izbjegava. Čovjek, koji je bio u redarstvenom nadzoru, dok je bio na poslu, došao je stražar, da se informira kod gospodara,

kakav je, jer je došao iz Lepoglave. Taj će čovjek dospeti na ulicu, jer neće niko da radi sa bivšim kažnjenikom (Šilović, 1920, str. 191).

7. K piscu tega prispevka je v marcu 1986 večkrat prišel odpuščenih obsojenec Z.F., večkratni povratnik. Nenehno je imel problem, da je bil brez denarja, ker ni več dobival redne socialne pomoči. Njegov običajni pozdrav ob prihodu je bil: "Tovariš, lačen sem, želodec zahteva svoje." V časopisu Delo je bila 7.8.1986 novica, da je Z.F. izvršil več goljufij s kreditno kartico, zoper njega je bil odrejen pripor. V letu 1988 pa je prišla vest, da je med prestajanjem kazni storil samomor.
8. "Obsojencem damo vedeti, da so predvsem oni sami odgovorni med prestajanjem kazni skrbeti za svojo zaposlitev po prestani kazni" (Stanišljević, 1972, str. 134).

LITERATURA

- Alders, D.D., Hemingway, P., Colorado launches program aimed at reducing recidivism, American Journal of Correction, Minneapolis, 1975/4, str. 38-39.
- Brezovnik-Sajn, A., Z velikimi črkami bom napisala: PRIHAJAM, Nedeljski dnevnik, Ljubljana, 31.12.1975
- Corden, J. et al., After prison, A study of post-release experiences of discharged prisoners, Helsington, University of York, 1978, str. 93.
- Elkland-Olson, S. et al., Post-release depression and the importance of familial support, Criminology, Beverly Hill. 21/1983/2, str. 253-275.
- Gazvoda, A., Izvršavanje kratkih kazni lišenja slobode u SR Sloveniji. V: Izvršenje krivičnih sankcija u Jugoslaviji sa posebnim osvrtom na ulogu organa pravosudja i organa socijalne zaštite. Savetovanje Arandelovac, 16.-18.10. 1980. Beograd, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, 1980, str. 1-32
- Inkeri, A., Current Scandinavian criminology and crime control. Helsinki, Research Institute of Legal Policy,

- 1974, str. 36-74
- Johnson, H., Crime, correction and society, Homewood, The Dorsey Press, 1964, str. 792
- Mitić, S., Uticaj grupnog savetovanja na menjanje stavova osudjenih lica, Penologija, Beograd, 3/1975/2, str. 40-57
- Pre-release treatment and after-care as well as assistance to defendants of prisoners. United Nations Congress, London 1960. New York, United Department of Economic and Social Affairs, 1960, str. 79
- Saintes, M., Les cheminements les plus favorables au reclassement social des recidivistes, Revue penitentiaire et de droit penal, Paris, 95/1970/1, str. 9-16.
- Shaw, M., Social work in prison, London, Her Majesty's Stationery Office, 1974, str. 154
- Stanišljević, I., Aktivno učešće osudjenih u organiziranju postpenalnog tretmana, Savjetovanje o postpenalnoj zaštiti, Medulin 25.-27.11.1971, Zagreb, Zavod za socijalni rad, 1972, str. 129-137
- Szmarov, J.W., Problems psychosociaux de l'assistance postpenitentiaire. Troisieme seminaire regional du Centre interantional de criminology compare, Montreal, 1976, str. 227-242.
- Šilović, J., Kazneno pravo, Zagreb, Knjižara Hratskog Sveučilišta, 1920, str. 383
- Ule, M., Prostost v senci rešetk, Nedeljski dnevnik, Ljubljana, 23.11.1980
- Zaključci prvog savetovanja Udruženja za penologiju SAP Vojvodine, Novi Sad, 24.-25.3.1977, Novi Sad, Udruženje za penologiju SAP Vojvodine, 1977, str. 5. Tipkopolis.
- Franc Brinc, diplomirani socialni delavec in diplomirani pravnik, doktor pravnih znanosti, višji znanstveni sodelavec, Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani, Trg osvoboditve 11, 61000 Ljubljana